

Релігійно-просвітницька і благодійна діяльність Кирило-Мефодіївського братства в Острозі (1865-1930 рр.)

Релігійні громадські об'єднання, насамперед братства, відігравали важливу роль в житті людей. Появилися ще в XV ст. Засновуючись, в першу чергу, як об'єднання любові і милосердя, вони стали твердою опорою і захистом православної віри. Діяльність братств припиняється на кін. XVII ст., у зв'язку з активною роботою греко-католицької церкви і уніатських братств.

В XIX ст. православні братства відродилися вже в новій якості – не оберігати православ'я, а насаджувати його [1]. Їхня діяльність розгорталася в різних напрямках, зокрема, релігійно-просвітницькому, місіонерському, благодійному, церковноблагодійному.

У 1893 р. у західних губерніях Росії нараховувалося 159 братств, в тому числі на Волині у 1901 р. їх було 29. Перше Кирило-Мефодіївське братство виникло в Острозі в 1865 р. Його виникнення у древньому волинському місті було цілком закономірним, адже з кінця XVIII ст. Острог стає важливим православним осередком у Волинській єпархії. Так, у жовтні 1795 р. тут розмістилася резиденція і духовна консисторія житомирського єпископа, що проіснувала до 1824 р. У 1841-1902 рр. та з 1910 р. тут працювали вікаріатства Волино-Житомирської єпархії.

Найбільш плідною виявилася релігійно-просвітницька діяльність Кирило-Мефодіївського братства. Блудов Дмитро Миколайович (1785-1864), чие ім'я згодом носило училище, особливо переймався справами народної освіти, відкриттям училищ по всій Росії, а також жіночих освітньо-виховних закладів в західно-руському краї [2]. Жіноча освіта перебувала в особливому занепаді. Для православних дівчат не існувало жодного навчального закладу. Активно працювали лише католицькі пансіони.

В день смерті граф Д. М. Блудов говорив своїй дочці Антоніні: «Надеюсь, что устроятся училища, это моя последняя мысль, мое последнее желание, мой последний план» [3]. Заповіт батька вдалося втілити в життя дочці графа – відомій письменниці, просвітниці, меценатці Антоніні Дмитрівні Блудовій. Вона, за допомогою своїх друзів – представників інтелектуальної еліти Російської імперії та місцевої інтелігенції, заснувала в Острозі Кирило-Мефодіївське братство, опікункою якого, за наказом імператора Олександра II, стала сама графиня Блудова. Головною метою діяльності Кирило-Мефодіївського братства було відроджен-

ня в західно-російському краї православ'я і російської народності та очищення, наскільки можливо, ґрунту православ'я від всякого нашарування [4]. 22 жовтня 1865 р. на зборах Кирило-Мефодіївського братства було вирішено збудувати у приміщенні ліквідованого капуцинського монастиря братський православний храм, відкрити лікарню, початкову школу з одним класом навчання закону Божого, російської і слов'янської мов, арифметики і географії [5]. 26 жовтня відбулися нові збори братства, на яких був підписаний статут, визначені завдання та сформульовані умови діяльності братства. Було вирішено, крім початкової школи, відкрити в пам'ять графа Д. М. Блудова училище для дівчат православного віросповідання, переважно для дітей духовенства Острозького благочиння. Тут передбачалося викладати науки як у вищих жіночих училищах-гімназіях. На зборах було обрано відповідальних по догляду за хворими, за школою, для завідування бібліотекою. Було ухвалено зобов'язати членів братства безкоштовно допомагати всім хворим консультаціями і ліками, мати список бідних і сиріт православного віросповідання Острозького благочиння, відвідувати їх і допомагати морально і матеріально, причому братство мало піклуватися виключно за російських православних, оскільки католицьке і єврейське населення має всі необхідні матеріальні засоби [6].

Таким чином, мова йшла про створення релігійно-просвітницького комплексу кожний компонент якого був орієнтований на розвиток православ'я в краї.

Особливу увагу графиня приділяє відкриттю при братстві жіночого училища, про яке мріяв покійний батько, в якому б «русские девушки» могли здобувати освіту на основі православної віри [7]. Офіційна назва закладу: «Жіноче графа Д. М. Блудова училище». На навчання в яке приймали дівчат з різних верств населення виключно православного віросповідання віком від 6 до 15 років – до першого класу та від 18-20 років – до вищих двох класів. Училище мало три дворічних класи і четвертий однорічний. Семирічне навчання прирівнювалося до освіти жіночих гімназій. При училищі працювала школа грамотності Кирило-Мефодіївського братства, яка служила для підготовки учениць до вступу в жіноче графа Блудова училище. В усьому школа була підпорядкована начальниці даного закладу.

У 1875 р., за результатами проведеної міністерської перевірки, училище перейшло у підпорядкування відомства Міністерства народної освіти. Воно залишалося бути закритим духовним закладом, в якому дозволялося навчати учениць, які приходили на заняття з міста [8]. Слід відзначити також, що кількість місць у цьому закладі була обмеженою, не всі дівчата навіть православного віросповідання мали змогу навчатися в ньому [9]. Таким чином, думки і бажання покійного графа Д. М. Блудова

вдалося частково втілити його дочці Антоніні Блудовій, хоча його плани були набагато масштабніші – відкрити невеликі вищі училища для дівчат «во всяком благочинии западных губерний русских» [10]. Вирішено було покласти початок їм на Волині. Жіноче графа Д. М. Блудова училище виконувало своє головне завдання – виховання дівчат у дусі православ'я та поширення жіночої освіти в нашому краї. Його вихованці ставали домашніми вчителями, навчали дітей та дорослих грамоти в школах, народних училищах Волині.

У 1869 р. Кирило-Мефодіївське братство відкрило Міклашевське училище в с. Міклашах Острозького повіту, яке за своїм типом було церковно-приходським училищем. Особлива увага в ньому приділялася викладанню Закону Божого. Крім того, викладалися слов'янська мова, читання, письмо, арифметика, ремесло [11]. Всього за час свого існування з 1869 по 1915 рр. в училищі навчалися 1820 хлопчиків і 12 дівчат. Закінчили курс 101 хлопчик і 5 дівчаток [12].

Основою Кирило-Мефодіївського братства була церква. Після того, як в 1866 р воно отримало 19000 руб. від російського імператора, розпочалася перебудова недіючого костелу капуцинського монастиря на храм святих Кирила і Мефодія. 10 жовтня 1866 р. храм Кирила і Мефодія був освячений під час урочистого богослужіння. Літургія в храмі, крім недільних і святкових днів, виконувалася щосуботи [13]. Церква активно проводила релігійно-просвітну діяльність, задовольняючи духовні потреби учнів училища та місцевих жителів.

Сама графиня А. Д. Блудова жертвувала великі кошти на убранство церков. Її стараннями була оновлена церква в с. Брикові Кременецького повіту [14].

Просвітницька діяльність братства включала в себе організацію бібліотек та народних читань. Братська бібліотека почала формуватися в 1865 р. Вона складалася з 759 назв окремих творів в 1300 томах і 125 примірників періодичних видань в 1185 томах. Найціннішими книгами релігійної колекції були примірник Євангелія з Апостолом, видрукований в першій друкарні західної Русі при князі Костянтині Острозькому, Острозька Біблія, богослужбові й навчальні книги Св. Писання, всього 449 примірників [15].

Острозьке Кирило-Мефодіївське братство відкрило також притулок і лікарню. Відкриваючи притулок, Братство ставило за мету відвернути прочан від шинків та базарів, де вони шукали собі щось на прожиток. Їм подавали біля собору чай і хліб, а у вільний від богослужіння час проводили релігійно-просвітницьку роботу.

В 1867 р. в пам'ять про померлого цесаревича Миколу Олександрови-

ча була відкрита лікарня. Через обмеженість братства в коштах персонал її складався лише з двох братчиків-лікарів, які працювали в ній лише у свій вільний час. Пізніше до персоналу лічебниці приєдналися дві сестри милосердя, які фактично поклали початок лікарні і аптечці, щоб надавати допомогу бідним хворим. Завдячуючи допомозі імператриці Марії Олександрівні, лікарня не лише безкоштовно видавала ліки бідним, але й допомагала білизнаю тим, хто мав у ній потребу [16].

Графиня А. Блудова, співчуваючи солдатам, які втратили працездатність внаслідок поранення під час російсько-турецької війни, вирішила організувати для них приют – Олександро-Маріїнський. Активну участь в його облаштуванні взяла також імператриця.

7 квітня 1891 р. графиня А. Д. Блудова померла, залишивши 3 духовних заповіти, затвердженим Санкт-Петербурзьким окружним судом, згідно яких все своє нерухоме майно графиня передала в розпорядження Острозького братства, але з однією умовою – користуватися ним до тих пір, поки буде існувати при Братстві церква святих Кирила і Мефодія, жіноче училище ім. графа Д. М. Блудова, виключно для дівчат православного віросповідання, лікарня і «странноприимный дом» для прочан [17]. Згодом до заповіту було внесено доповнення наступного змісту: «В разі ліквідації будь-якої вищевказаної установи, або зміни їх цілей, заповіт втрачає свою силу і все вищевказане майно передається тим спадкоємцям, які в той час були живими» [18].

У 1893 був прийнятий новий статут братства, а опікункою Острозького жіночого графа Д. М. Блудова училища стала дружина рідного племінника А. Д. Блудової М. А. Шевич.

В 1915 р. Братство підвело підсумок своєї п'ятидесятирічної діяльності, яка нараховувала чималу кількість важливих і корисних справ, зокрема, було побудовано церкву, двоповерхові корпуси для училища, приміщення для лазарету, будинок для дортуару (загальна спальня для учениць в закритих навчальних закладах), придбано три будинки, куплено і відбудовано будинок для прочан, збудовано будинок для скалічених воїнів, відкрито училище для селянських дітей в с. Міклашах Острозького повіту; відкрито безкоштовну лічебницю для хворих в Острозі, побудовано кам'яний п'ятиповерховий млин в Шумську, відкрито бібліотеку; засновано жіноче графа Д. М. Блудова училище, яке до 1915 р. випустило 1774 учениці, з яких додатковий педагогічний клас закінчило 667 чол. Лікарня прийняла 143 249 осіб і безкоштовно видала ліки 278320 хворим. «Странноприимный дом» прийняв 31952 прочан. Під час турецької, японської і світової війн Братство утримувало лазарети та інвалідів. Всього за час свого існування Братство використало більше 300 000 рублів [19].

Кирило-Мефодіївське Братство і в наступні роки залишалося вірним своїм традиціям безкорисливої допомоги ближньому.

Згідно з умовами Ризького мирного договору від 18 березня 1921 р. Західна Україна увійшла до складу Польщі, а разом з нею і м. Острог. В умовах нової влади Кирило-Мефодіївське братство продовжувало виконувати завдання зазначені у статуті, незважаючи на зростаючий тиск польської влади. Та в 1923 р. була закрита гімназія ім. графа Д. М. Блудова в м. Острозі, в яку було перейменоване братське училище. Таким чином, братство втратило одну із найважливіших своїх складових.

У лютому 1930 р. комітетом з ліквідації майна колишніх російських юридичних осіб було винесено рішення про ліквідацію Кирило-Мефодіївського Православного братства [20]. Разом з ним припинили діяльність всі установи благодійного та просвітницького характеру.

Таким чином, Кирило-Мефодіївське братство стало дієвою громадською організацією для здійснення державно-релігійної політики царського самодержавства та російської православної церкви. Успішна його просвітницька та благодійна діяльність пояснюється активною фінансовою, матеріальною та моральною підтримкою існуючої державної влади, численних меценатів з різних регіонів Російської імперії, в тому числі місцевих, організаторським талантом графині А. Д. Блудової.

Література

1. Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793-1917 рр.). – Житомир: Жур. фонд, 1996. – С. 58.
2. Историческая записка училища графа Блудова, что при Св. Кирилло-Мефодиевском братстве в г. Остроге // Вольнские епархиальные ведомости. – 1872. – №15. – Ч. неоф. – С. 582.
3. Там само. – С. 583.
4. Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793-1917 рр.). – Житомир: Журфонд, 1996. – С. 58.
5. Быков Н. П. Пятидесятилетие Острожского Св. Кирилло-Мефодиевского православного церковного братства 1865-1915 гг. : Историческая записка. – Петроград, 1915. – С. 81.
6. Там само. – С. 83-84.
7. Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793-1917рр.). – Житомир: Журфонд, 1996. – С. 58.
8. Костюк О.Ю. Развитие релігійної освіти на Волині (XIX – поч. XX ст.). Навчальний посібник з історії педагогіки. – Острог: Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2009. – С. 151.
9. Ковальський М. Етюди з історії Острога: Нариси. – Острог: Острозька академія, 1998. – С. 171.
10. Историческая записка училища графа Блудова, что при Св. Кирилло-

Мефодиевском братстве в г. Остроге // Волинские епархиальные ведомости. – 1872. – №15. – Ч. неоф. – С. 583.

11. Быков Н. П. Пятидесятилетие Острожского Св. Кирилло-Мефодиевского православного церковного братства 1865-1915 гг.: Историческая записка. – Петроград, 1915 с приложением. – С. 405.

12. Там само. – С. 407.

13. Там само. – С. 229.

14. О состоянии церкви в селе Брыкове Кременецкого уезда // ВЕВ. – 1872. – №16. – Ч. оф. – С. 451.

15. Быков Н. П. Пятидесятилетие Острожского Св. Кирилло-Мефодиевского православного церковного братства 1865-1915 гг.: Историческая записка. – Петроград, 1915. – С. 408.

16. Там само. – С. 410.

17. К. Н. Печальная история (Попытка ликвидации имущества Острожского Православного Братства) // Воскресное чтение. – 1930. – 30 марта. – №3. – С. 199.

18. Там само.

19. Там само.

20. Бондарчук В., Бондарчук Я. Історія храму св. Федора Острозького. – Острог: Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2008. – С. 38.